

Платинова и Аугустинова метафизика унутрашњег искуства

Апстракт: Упоредо са догматиком и званичном теологијом у средњем веку се развијају концепције о преимућству осећања над разумом при утврђивању чињеница сазнања. Владало је схватање да се постепеним ређањем чињеница никада не може дознати суштина ствари. Једини прави пут да упознамо свет какав јесте састоји се у спајању душе с богом, при чему се доживљава јединство света. Неоплатонска визија човека и универзума, са Платином као њеним највишим архитектном и репрезентом, оставила је трајан печат како на филозофско тако и на религиозно мистичко учење уопште. Паралелно с тим се у филозофском профилу Светог Аугустина сјединио дубоко страствени природни дар са оштром разумском снагом, филозофским смислом за истраживање и широким духовним погледом. Његова је наука представљена у елиптичном облику у којој филозофија и теологија обликују величанствену и оригиналну синтезу између вере и разума. Ношен жељом не само да верује него и да разуме истине хришћанске вере он није одвајао истине објаве од истина филозофије. Инспирацију и прикладно средство за постигнуће тог циља Аугустин је пронашао у платонизму. На том учењу он ће открити темељну интуицију, која је постала темељни и обједињујући принцип његове властите филозофије. У раду је приказана Аугустинова наука о темељу интелектуалног сазнања кроз есенцијалну синтезу његове филозофије човека као сазнајног субјекта. Значај Платиновог и Аугустиновог метафичког приступа сазнању суштине стварности потврдила је и појава бројних учења о интуитивном сазнању бога и непосредном спајању индивидуалне душе са Христом, како у средњем веку тако и у новијој историји филозофско религиозне мисли.

Кључне речи: филозофија, теологија, разум, суштина, душа, Бог, платонизам, неоплатонизам, сазнање, вера, истина.

Платон је истицао да душа унапред зна и влада неким основним истинама света у својој спиритуалној преегзистенцији, те због тога касније, спојена телом, задржава јасноћу у погледу основних проблема и решава их пре него што смо их у искуству доживели.

Ево једне илустрације тога: «Сократ: Узми дакле ради нашег испитивања да у нашим душама постоји воштана плоча, код једнога већа, код другог мања. Код једнога од чистијег воска, код другог од прљавијег и тврђег, а код неких од мекшијег, док га код неког има у правој мери. Теетет: Нека буде. Сократ: Кажимо онда да је плоча дар Мнемозине, мајке Муза, и да се у ту плочу, пошто је излажемо опажајима и представама утискује, као што се означају знакови прстена печатника, оно што зажелимо сјетити се од онога што смо видјели или чули или сами себи промислили. И што се у плочу утисне,

сјећамо се и знамо док је у нама слика (одраз) тога, а оно што се избрише или није способно са де утисне, заборавља се и не зна се»¹. Платон је говорио о томе како «реминисценцијом», сећањем филозоф долази до све јаснијег гледања (интелектуалне интуиције) у себи самоме апсолутних идеја, то јест апсолутне стварности, чије дубоке утиске носи у души својој. Разликујући путеве знања, незнања и нечега трећег у сазнању Платон знање поима као непосредно гледање света идеја, што се потом непосредно изриче у именима па отуда спој идеја представља узор споју имена.

Платон и његови следбеници су у Богу пронашли светлост којом се види истина, принцип интелектуалног спознавања и правило исправног живљења. Право сазнање, истиче Платон, везано је за лично самозадовољство које проистиче из мистичког спајања душе с богом. Ово сједињење постиже се уздицањем душе, пренебрегавањем како онога што пручају наша чула тако и способности разума, те се на тај начин душа непосредно спаја с неким вишим метафизичким светом. При томе се добија непосредна интуиција божанства која нам поред катарзе даје основе за једну сигурну и целовиту слику света.

У прилог оваквом схватању интуиције код Платона иду и одређене интуитивне методе које даје наш логичар Б. Шешић. По њему суштину интуиције као основне опште методе сазнања чини уверење да се дискурзивним мишљењем, раумом као и чулним опажањем не може сазнати суштина нити ствари нити човека².

Одређену улогу интуицији у сазнајном процесу придаје и Аристотел. Премда први и највећи систематичар научног знања старог века, полази од становишта да сво наше сазнање не може бити демонстративно; отуда се намеће питање порекла премиса од којих се при доказивању полази, пошто није загарантивано да такве премисе (аксиоми и постулати) могу бити јасно исказане као хипотезе (стварна наука) или као конвенције (формална наука), како би могле бити засноване, осим индукцијом или интуицијом? Пошто не може бити дискурзивног сазнања полазних премиса то мора постојати, према Аристотеловим речима, *интелектуална интуиција* којом се оне схватају а која претставља једну врсту индукције помоћу које се *универзално показује као оно што је садржано у јасно схваћеном посебном*³. Питајући се о томе да ли знање узрока припада једној науци или не Аристотел се заправо пита о мисаоном посматрању почела којима се доказују све друге ствари што из тог следи да се све доказне науке служе аксиомима или оним што се мора схватити као праистина. Метафизика је знање аксиома или филозофија принципа принципа, а ум (nous) је овде мишљен као интуиција, непосредно знање ума њиме самим.

---

¹ Platon, «Teetet», 33 d. Naprijed, Zagreb, 1979. str. 69 и 70.

² Vidi, Bigdan Šešić, *Logika*, Naučna knjiga, Beograd, 1962.

³ Аристотел, *Органон*, део у којем Аристотел износи проблеме порекла премиса. Стр. 358, 359.

Платинова интуиција ума

Први значајан мислилац који интуицију сматра основним обликом сазнања је Плотин, «племенита и тиха природа у којој је продубљеност и продуховљеност животног схватања, што је био најдрагоценији резултат старе културе, нашло своје најбоље обличје»⁴.

У петој глави пете «Енеаде» Плотин своје схватање «О томе да умствено није изван ума и о Добру» започиње једноставним питањем: «Да ли бисмо могли тврдити да је ум, мислим на истински ум који збиљски постоји, некад у заблуди, и да се његово мишљење тиче онога што није биће? Никако!... Његово знање дакле, мора бити вечно; (...) то знање за њега не може бити ни представно, ни двосмислено, ни примљено од неког другог... Јер, чак и ако се допусти да је добијено путем доказивања, неко знање ипак мора бити **непосредно извесно /enarge/**. Међутим, по (нашем) мишљењу сва морају бити таква. Како се уопште могу разликовати она која су непосредно извесна и она која нису? У сваком случају, одакле уму извесност код оних (знања) код којих постоји признање да су непосредна? Откуд он може задобити уверење да је тако? Јер, и знања која потичу из опажања и која наизглед поседују најизвеснију веродостојност подлежу сумњи да им наводни основ није у самим предметима /entois hurokeimenois/ већ у њиховим стањима, те им је зато потребан ум или разум, тј., нешто што просуђује; ... , оно што се путем опажања спознаје јест слика ствари, а **саму ствар /auto to pragma/ опажање не дохвата**, јер ова остаје изван.

Платинов одговор се резимира у ставу да «ум то сазнаје умствено». Питајући се даље како је ум могао са тим спојити ако га сазнаје као нешто различито Плотин долази до једног одговора. По њему умствена (бића) су или неопозива и лишена живота и ума, или поседују ум. Ако поседују ум, онда су ту оба – живот и ум, и на тај начин су истина. То Плотин назива «први ум».

А ум сазнаје то умствено. На који начин би се он могао с тим спојити, ако га спознаје као нешто различито? ... Јер све то ће бити нешто различито од њега, и начела просуђивања помоћу којих треба да се увери неће бити у њему, већ ће и она бити изван, и ту ће бити и истина. Дакле, или су умствена (бића) неопазива и лишена живота и ума, или поседују ум. Ако поседују ум, тада су оба ту заједно, и на тај начин су истина, и то је први ум»⁵.

Управо на том ставу у својим «Енеадама» ће Плотин истраживати истину, идеје, супстанције које спознају, Једно, умствену лепоту, светлост сазнања, ум и умствено и у

⁴ Windelband, Wilhelm, *Povijest filozofije*, Knjiga prva, KULTURA – Zagreb, 1956, str. 261.

⁵ Plotin *Eneada V*, Niro Književne novine, Beograd, 1984. str. 52-53, секције 5, 10, 15, 20 i 25.

каквом односу стоје једни према другом. При томе је дошао до открића да се ум налази у врхунском Добру, Једном, које није одвојено од свега осталог (душе, ствари, телеса), нити постоји нешто што Га поседује, већ *«Оно поседује све»*, наводи Плотин и даље саветује следеће: *«Ти немој гледати Њега преко нечег различитог (од Њега); ако ме не (послушаиш), видећеш његов траг, а не Њега. Помисли шта би требало да буде то што треба схватити, то што је само по себи чисто, то што ни са чим није помешано и у чему све учествује, премда Га ништа не поседује. ... Ко би могао обухватити читаву Његову моћ?... Али кад већ гледаш, гледај целину, ... јер, као моћ, Оно је узрок умног живота, узрок по коме јест живот и ум и све оно што припада бивству и бићу -и да је Једно- јер једноставно је и прво, - и да је начело - јер, од Њега потиче све»*⁶.

Зато је Платиново Прво начело бића је неограничено утолико што је непресушна моћ, оно нема обличје, а ни форму и зато га не треба *тражити смртним очима*. За Плотина је смешно покушавати обухватити ту неизмерну пироду. Онај који то жели да учини одваја тиме себе самог од тога. Као што ће онај који хоће да види умствену природу гледати оно што је изнад опажајног уколико нема никакву представу опажајног, тако ће и онај који жели да угледа то што је изнад умственог одбацити све умствено и гледати то изнад. Ово је његово казивање, које он наводи и у «Енеади»:

*«... Ако се пак, устврди да је Сунце светлост као таква, то би се могло прихватити ради објашњења тога о чему је реч, јер светло (у том случају) неће припадати ниједној врсти других видљивих ствари...Јер, све остало што је видљиво није само светлост. Тако је и код виђења које поседује ум: и оно помоћу неке друге сверлости види то што је осветљено оном првобитном природом... Но, не треба истраживати откуд се појавила та светлост, јер не постоји то откуд. Јер, она не долази и одлази, већ се показује... Због тога је не треба тражити већ у миру чекати...Јер ум се управео ка том призору,...према лепоти...Ум је заправо тај који долази и одлази, зато што не зна где треба да мирује... кад би и сам ум могао да не буде нигде, ... вечно би гледао Њега. Штавише, Не би Га гледао већ би био јединствен с Њиме и не би био два. А сада, зато што је ум (друга природа) он гледа помоћу тога у себи самом што није ум»*⁷.

Цитирани текст је један од најдубокоумнијих и, уједно, један од најлепших текстова у Платиновим Енеадама. Он говори о томе да умствено не треба тражити изван, нити да је потребно да у уму постоје ликови ( ) бића, нити да ум треба лишити истина ...тако да он буде само седиште бића, а она ће живети и мислити.

Према томе, умствено не треба тражити изван, нити треба тврдити да у уму постоје ликови (typus) бића, нити лишити ум истине,... те ће он бити седиште бића, а она ће живети и мислити.

Управо све треба да припада тој потпуно блаженој природи, истинском уму који поседује спознају и истину. Као таквом, њему није потребно доказивање, наводи Плотин, *«и ништа није у већој извесности у вези с њим од њега – и да је он то тамо, и да је то*

⁶ Исто, стр. 61 и 62, секције: 5 и 10.

⁷ Исто, стр. 59 и 60, сек. 10 и 15.

збиља. Према томе, и збиљска истина не усклађује се с нечим другим већ са самом собом, подвлачи Плотин.

Посебно треба истаћи Платиново схватање активности или делотворности ума. Ево како сам Плотин објашњава ту јединствену врсту делотворности:

«У чему је његова делотворност и шта он мисли, па да га можемо поистоветити с тим о чему мисли? Очигледно је да, ако је збиља ум, мисли бића и да их успоставља»); ...он (ум) је тако рећи први законодавац, боље речено, сам закон бића /*tu eipai*/. Зато су тачни ставови: **«исто је мислити и бити»**, «наука о томе што је без материје истоветна је свом предмету.»⁸

Чини се да, после наведених редова, и није потребно накнадно тумачити и наглашавати сличност између појмова Хусерлове феноменологије сазнања и појмова Платинових «Енеада», датих у само једној књизи, посвећеној умственом сазнању. Према Платиновим речима, душа непосредно спознаје интелигибилне реалности, неком природном сродношћу с њима, а оне, у души сачињавају њену природну визију.

Интелектуални интуиционизам античког доба природно се завршава мистицизмом Александријске филозофске школе која је, са Платином на челу, сматрала да се до сазнања апсолутне стварности може доћи једино духовним окретањем унутра које се завршава екстазом, непосредном интуицијом божанства, Једног.

Аугустинова метафизика унутрашњег искуства

У средњем веку јављају се многа учења о интуитивном сазнању бога, непосредном спајању индивидуалне душе са Христом. Упоредо са догматиком и званичном теологијом развијају се концепције о преимућству осећања над разумом при утврђивању чињеница сазнања. Владало је схватање да се постепеним ређањем чињеница никада не може дознати суштина ствари. Једини пут да упознамо свет какав јесте састоји се у спајању душе с богом, при чему се доживљава јединство света.

Неоплатонска визија човека и универзума, са Платином као њеним највишим архитеком и репрезентом, оставила је трајан печат на уопште.

У филозофском профилу Светог Аугустина⁹ сјединио се дубоко страствени природни дар са оштром разумском снагом, филозофским смислом за истраживање и широким духовним погледом. Његова је наука представљена у елиптичном облику у којој филозофија и теологија обликују величанствену и оригиналну синтезу између вере и разума. Ношен жељом не само да верује него и да разуме истине хришћанске вере он није одвајао истине објаве од истина филозофије. Инспирацију и прикладно средство за

⁸ Исто, стр. 99. одељак 7; сек. 5 и 10.

⁹ Aurelius Augustinus, *Ispovjesti XIII, Hrišćanska sadašnost, Zagreb, 1973. str. 354 - 430*

постигнуће тог циља Аугустин је пронашао у платонизму. На том учењу он ће открити темељну интуицију, која је постала темељни и обједињујући принцип његове властите филозофије.

Пре него што прикажемо Аугустинову науку о темељу интелектуалног сазнања, укратко ћемо изнети есенцијалну синтезу његове филозофије човека као сазнајног субјекта, која заузима значајно место у «*De civitate Dei*». Наиме, иако је признавао свој дуг платонским филозофима, Св. Аугустин ће одбацити платонску антропологију, која аутентичну људску особу искључиво дефинише по духовном принципу, души. Као противник такве спиритуалистичке концепције он здушно брани есенцијално јединство душе и тела у човеку, («то сједињење је прави човек»), допустивши да моменат у којем духовни принцип саопштава живот телесима, боље рећи, начин повезивања душе и тела, буде чудесан и премаши моћ људског схватања¹⁰.

Супротно одбацивању платонске антропологије, када је реч о платонској логици Аугустин тврди да су платоничари супериорнији другим филозофима због њихова учења о пореклу интелектуалне спознаје човека. Овде он спомиње стоичку и епикурејску чулну епистемологију које истину траже на темељу сазнања путем чула, док су платоничари створили јасну разлику између реалности које се виде умом и објеката који се дохватљају чулима. Несумњиво је да се Аугустинова теорија сазнања темељи на тој традиционалној платонској дистинкцији између осетилног и интелигибилног света. Овај последњи се, према његовим речима, мисли интуицијом ума¹¹.

Св. Аугустин је открио постојање интелигибилног света приликом истраживања платонске филозофије која га је упозорила да се врати самом себи. О томе он каже: «Уђох у интиму свог срца и спазих властитим оком своје душе непроменљиво светло»¹².

У свом делу *Против академичара* Аугустин посебно полемише против веома раширеног скептицизма, при чему сазнање заснива на унутрашњем чулу и разуму. Речју, Аугустин је своју филозофију сажимао око принципа самоизвесности свести по коме нема места тоталном скептицизму. Уместо њега, он предлаже покретачку сумњу ка тражењу извеснијег сазнања, почев од извесности самог себе, своје свести, па онда и света. Овде се, по први пут, преко сумње утврђује пре свега реалитет свесног бића. Побијање универзалног скептицизма Аугустин изводи из непосредне сигурности коју човек има о властитој егзистенцији, интуитивно дохватљивој у чину мишљења. То је «аугустински cogito», исказан у максими: «Ако се варам, постојим»¹³. Он је изведен из наведеног принципа самоизвесне унутрашњости као најсигурније истине.

---

¹⁰ Sv. Augustin, Aurelije: *O državi božjoj. De civitate Dei*. Kjiga od I – X. Latinski i hrvatski tekst. Izdavač: Kršćanska sadašnjost. - Zagreb, 1982. Citirano prema: Opći uvod, Treći dio: CXVI

¹¹ Sv. Augustin Aurelije: *Ispovijesti XIII* .- Kršćanska sadašnjost, Zagreb: 1973. Naslov originala: S. Aurelii Augustini, *Confessionum libri XIII*. Knjiga 7, sekcija 10, 16.

¹² Исто.

¹³ Sv. Aurelije Augustin, *O državi božjoj*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1982. I, CXIX

Речи по себи не могу родити истину у уму; нит ум сам по себи није светло истине, он само партиципира на тој светлости откривајући на тај начин *интелигибилне реалности, назочне у оном унутрашњем светлу истине, захваљујући илуминацијском деловању Божје мудрости која пребива унутар човека*¹⁴. Премда се разликује од интелигибилних реалности, ум је с њима повезан структуром своје природе, у складу са уредбом Створитеља.

Ово потврђује хипотезу да је св. Аугустин преузео срж свог учења од Плотина, што свакако не значи да се њихове доктрине требају изједначити. Док је за Аугустина извор интелектуалног живота душе Створитељ, највише биће, за Плотина то није Једно, плотинско врховно биће, него деривирана хипостаза – божански интелект.

Значајно је истаћи да је дубокоумна аугустинска метафизика *«принцип унутрашњости»*, који је био припремљен у завршном раздобљу античке филозофије, први пута поставила у средиште филозофског мишљења, као клицу филозофије науке будућности.

ЛИТЕРАТУРА

Аристотел, *Органон*, Београд: Култура, 1965.

Sv. Augustin, Aurelije: *O državi božjoj. De civitate Dei*. Kjiga od I – X. Latinski i hrvatski tekst. Izdavač: Kršćanska sadašnjost .- Zagreb, 1982. Citirano prema: Opći uvod, Treći dio: CXVI

Sv. Augustin Aurelije: *Ispovijesti XIII* .- Kršćanska sadašnjost, Zagreb: 1973. Naslov originala: S. Aurelii Augustini, *Confessionum libri XIII*. Knjiga 7

Bogdan Šešić, *Logika*, Naučna knjiga, Beograd, 1962.

Windelband, Wilhelm, *Povijest filozofije*, Knjiga prva, KULTURA – Zagreb, 1956.

Platon, *«Teetet»*, 33 d. Naprijed, Zagreb, 1979.

Plotin *Eneada V*, Niro Književne novine, Beograd, 1984.

Bogdan Šešić, *Logika*, Naučna knjiga, Beograd, 1962.

---

¹⁴ Исто, стр. СХХII.

ХРИШЋАНСКА ЕТИКА

Религије се деле на политеистичке и монотеистичке. За политеистичке религије карактеристично је веровање у више богова, док за монотеистичке важи да се њихово веровање своди на Једнога Бога. Данас, политеистичких значајнијих религија готово и да нема, док су монотеистичке религије распострањене по читавом свету. Најзначајније монотеистичке религије су: хришћанство, ислам, будизам, јудеизам, хиндуизам и др. религије.

Религија данас има, а поготову у прошлости је имала, важну улогу у животима појединаца и држава, народа и нација. Друштва, култура, традиција, обичаји, васпитање, образовање и сл. карактеристике једнога народа није могуће замислити без утицаја религије коме тај народ припада. Културна достигнућа, научна открића, државна уређења готово свих нација на свету није могуће ни замислити без одређених религиозних субјеката.

Хришћанска религија је добила назив по своме утемељивачу Исусу Христу. Иако је пре хришћанства било неколико монотеистичких религија, попут јудизма и будизма, можемо рећи да ниједна друга религија није оставила дубљи траг у људској цивилизацији од хришћанства. Хришћанство је утицало на развој културе, традиције, обичаја, морала и других цивилизацијских токова. Хришћанство је данас најмногољуднија религија на свету.

По учењу хришћана, Исус Христос је Син Божији, који је због наших, људских грехова сишао на земљу и био разапет на крсту, како би спасио свет. Живот и учења Исуса Христа је описано у Новом Завету. Нови Завет са Старим Заветом уједно чине књигу Библију или Свето Писмо, која је најчитанија и највише превођена књига у свету.

Хришћанство је до IV века било забрањивано, протеривано и најсуровије сакционисано. Тај период се назива апостолским периодом. Током XI века дошло је до поделе хришћанства на православље и римокатолицизам, а у XVI веку појављује се још и протестантизам, који има неколико секти.

Настанак и развој хришћанства

Хришћанство је настало из јудеизма. Сви јудејски пророци су прорицали да ће доћи Син Божији који ће спасити свет. И по хришћанским веровањима дошао је Исус Христос који је показао пут ка спасењу. Рођен је у Палестини од мајке Благе Марије у време када су Јевреји били под ропством Римљана. Када је рођен, дошли су да Му се поклоне мудраци и пастири, што значи да је Христос дошао за све, како оне најмудрије тако и за најпростије. Још од малена је показивао Божанске моћи. У 30. години почео је да проповеда. Лечио је болесне, хранио је гладне и чинио разна добра. Имао је дванаест апостола које је подучавао вери. Крстио се у реци Јордан. Борио се за право и једнакост међу људима. У 33. години је разапет на крсту, на брду Голгота у близини Јерусалима. Због тога је Јерусалим Свети град за све хришћане. По веровању Васкрсао је трећег дана од распећа. Дан Његовог распећа била је недеља, па су хришћани Недељу прогласили „малим Васкрсем“, а пошто је Христос страдао на крсту, крст је проглашен за знак свих хришћана. Од рођења Господа Исуса Христа почела је и нова ера.

Све до 313. године хришћани су се скривали у подземним црквама, катакомбама. У тим временима хришћанство је прогањано на сурпв и окрутан начин. Тај период се назива и апостолским периодом. Тек 313. године цар Константин је одлучио да хришћанство буде равноправно са осталим верским заједницама. Својом снагом морала, обичајима и духовношћу, хришћанство је потиснуло све остале верске секте и заједнице.

У периоду средњег века дошло је до развоја писмености, сликарства, архитектуре, али и развоју хришћанских моралних, духовних и правних начела и принципа. Нестало је робовласничко друштво, а појавило се феудално друштво, које је колико-толико боље утицало на боље услове живота и рад људи. Оно је и створило услове развоја капиталистичког и социјалистичког друштва и равноправности.

Године 1054. долази до разилажења хришћанског света на православни и римокатолички. Наиме, папа Лав XIX и константинопољски (цариградски) патријарх Михаило, после више стотина година размимолажења и оспоравања две стране, бацају један на другог анатему, при чему долази до раскола међу хришћанима. Непријатељство је још више нарасло после похода крсташа 1204. године, када су опљачкали и спалили Константинопољ.

Мартин Лутер током XVI века ствара још један облик хришћанства – протестантизам. Он се борио против папине самовоље и све већег пада морала у римокатолицизму.

Данас је хришћанство највећа религија на свету. Она је утицала и утиче на развој моралних начела. Веру, љубав и наду ни једна религија није узвисила и истицала као што је то урадило хришћанство. Саможртвовање, вера у правду, чиста савест, племенитост и остале вредности, хришћанство и дан-данас шири и негује.

Духовност у хришћанству

Духовност има значајну улогу и хришћанству. Ни једна религија није тако дубоко утицала на људску душу. Музика, иконописство, архитектура, сликарство, књижевност, уопште, духовно стваралаштво читаве цивилизације у новој ери није могуће замислити без хришћанства.

Прихватање темељних хришћанских, моралних и догматских начела, у унутрашњем облику, личном доживљају и искуству чине основу духовности код хришћана. Она се може стећи литургијом, обичајима, ходочашћима, постовима и другим начелима.

Хришћанска религија духовном животу даје значај више него телу. Храна телесна је за тело, а храна духовна за душу, тело се мора хранити да би трајало, душа се мора хранити да би живела.¹ Ако знамо да је по веровању хришћана тело смртно, али не и душа, онда се не треба чудити оваквој констатацији владике Николаја Велимировића.

Основи хришћанске етике

Христос је творац не само нове него и једине етике, драматичне као што је свет драматичан.² Десет Божијих заповести, које је изговорио Мојсије, прешле су и у хришћанству као моралне поуке за све хришћане:

1. Ја сам Господ Бог Твој; немој имати других богова осим мене.
2. Не прави себи идола нити каква лика; немој им се клањати нити им служити.
3. Не узимај узалуд имена Господа Бога својега.
4. Сећај се дана одмора да га светкујеш; шест дана ради и сврши све послове, а седми дан је одмор Господу Богу твојему.
5. Поштуј оца свога и матер своју, да ти добро буде и да дуго поживиш на земљи.
6. Не убиј.
7. Не чини прељубу.
8. Не кради.
9. Не сведочи лажно.

---

¹ Свети Николај Жички, О Богу и људима, Православна црквена општина Линц, Линц-Аустрија, 2000, стр.42

² Владика Николај, Мисли о добру и злу, Петровград, Петровград,2002, стр. 136

10. Не пожели ништа што је туђе.³

Међутим, две највеће заповести хришћанства су:

1. Љуби Господа Бога својега свим срцем и свом душом својом, свим умом својим и свом снагом својом.
2. Љуби ближњега свога као самога себе.

Ове Божије заповијести су „камен темељац“ данашњег морала, цивилизације и друштва. Право, умјетност, филозофија, култура, наука, просвета и остали видови људског битисања и стваралаштва почивају на овим заповестима.

У данашњем времену велики проблем претставља све више окретање материјалистичко-хедонистичком начину живота, а све се више заборавља „неговање душе“. Етика је госпођа, техника је њена слушкиња.⁴ Човек мора да „изађе“ из виртуелног, потрошачког друштва, који му се намеће, да се посвети духовним питањима. Међутим, то никако не значи да се одбаце научно-технолошка открића. Етика мора контролисати технику.⁵

Хришћански обреди

У политеистичко, боље рећи идолопоклонско време, обреди су били различити. Од зависности којем се богу моле, људи су доносили и различите дарове: убијене животиње, разне реквезите, ствари и сл.

У хришћанству обреди се најчешће обављају у црквама и манастирима. Обред у хришћанству се назива богослужење или литургија. Литургија је потврда љубави, Божије љубави према људима.⁶ Литургије се служе празницима и недељом, као и током

---

³ Црквени календар за просту 2013.год., Издање: Свети архирејерски синод СПЦ

⁴ Свети Николај Жички, О Богу и људима, Православна црквена општина Линц, Линц- Аустрија, 2000. стр. 45.

⁵ Исто, стр. 46.

⁶ Исто, стр. 62.

читаве црквене године. Литургију предводе чланови црквене хијерархије: у православљу епископи (владике), свештеници (попови) и ђакони; у римокатоличанству: бискупи, свештеници и ђакони; у протестантизму пастори.

Филозофија и хришћанство

Филозофија је у тесној повезаности са теологијом. Може се рећи да филозофија са теологијом добија свој пуни смисао „мудрољубље“. Било да подржава или оспорава теологију, филозофија је саставни део теологије.

Треба напоменути да су Сократ, Платон и Аристотел својим учењем значајно допринели развоју хришћанске етике. Њихова учења, дела и приповедења послужили су хришћанским теолозима да убаце одређене елементе из њихових филозофија. Исто важи и за стојичку етику, која је послужила теолозима.

Велики је број филозофа који су примили хришћанство и ширили хришћанску веру. Том Аквински, средњовековни филозоф први је који се бавио проблемом „измирења“ филозофије и теологије, тј. покушао је да предхришћанску филозофију приближи хришћанству. Није мали број филозофа попут Џон Лока, Јан Амоса Коменског, Декарта, Канта и др. који су говорили о постојању Бога. Достојевски, Волтер, Шекспир, Милтон, Толстој, Гете, Његош и остали књижевници су на својствен, уметничко-филозофски начин писали и осликавали Исуса Христа, Бога и хришћанство.

Међутим, треба напоменути да није мали број филозофа који оспоравају постојање Бога. Немачки филозоф Ниче стварајући слику будућег човека „надчовека“ оспорава постојање морала као и постојање Бога.

Распрострањеност хришћанске религије

Данас је хришћанство, уз ислам најраспрострањенија религија на свету која броји милијарде верника. Хришћанство је распрострањено по читавом свету, заступљена је на свим насељеним континентима и међу свим расама.

Православаца има највише у : Русији, Украјини, Румунији, Србији, Бугарској, Грчкој, Црној Гори, итд.

Римокатолика има највише у : Шпанији, Француској, Италији, Бразилу, Аргентини, итд.

Протестаната има највише у : Енглеској, Финској, Шведској, Норвешкој, Холандији, Балтичким земљама, итд.

Из свега наведеног можемо да закључимо да хришћанство је имало, има и имаће велику улогу у напредку цивилизације. Хришћанске моралне особине и хришћанску етику нисмо могли да обухватимо овим семинарским радом, али смо се трудили да на основу располпживог материјала у најкраћим могућим цртама пишемо о значају хришћанства и хришћанске етике.

У почетак смо се бавили настанком и развојом хришћанства њеним поделама и настанком тих подела. Затим смо се бавили духовношћу у хришћанству и значају које оно има за хришћански свет. Потом смо навели основе хришћанске етике, њихову моралност и сврху као и њихову неопходност у данашњем времену. Када смо обрађивали тему о хришћанским обредима, навели смо који су хришћански обреди који се користе у хришћанству. На узак начин смо обијаснили улогу филозофије у хришћанству, повезаност филозофије са теологијом и обратно. О распрострањености хришћанске религије смо писали и објаснили на крају овог семинарског рада.

Литература:

1. Владета Јеротић, Само дела љубави остају, Сабрана дела, Београд, 2004.
2. Владика Николај, Мисли о добру и злу, Петровград, Петровград, 2002.
3. Епископ Данило, епископ Амфилохије, Нема љепше вјере од хришћанске, Манастир Острог, 2005.
4. Митрополит Амфилохије, Основи православног васпитања, Светигора, Цетиње, 2002.
5. Свевиђе, Лист епархије будимљанско-никшићке за вјеронауку, хришћанску културу и живот цркве, Никшић, 2012.
6. Свети Владика Николај, Шта је писао Христос по прабини, Манастир Румија, 2001.
7. Свети Николај Жички, О Богу и људима, Православна црквена општина Линц, Линц-Аустрија, 2000.
8. Свето Писмо Нови Завет, Свети архијерејски синод СПЦ, Београд, 2008.

Хришћанска етика

Преглед хришћанске вере и етике

Хришћанска етика, као што и само име подразумева, повезана је са Исусом Христом. Она почива на две претпоставке. Прва је постојање Бога. Али, кад се постави питање природе тог Бога (јер у људској историји било је много разних богова), друга претпоставка јесте да је то Бог који се објавио у делу Исуса Христа. Ово име је постало јединствено, иако је израз Христос утемељен у јеврејској вери, у оквиру које је он живео. Оно упућује на Спаситеља који се чека и кога ће Бог послати да свету донесе правду. Први хришћани су били Јевреји, који су веровали да се то стварно и десило у Исусовом делу.

За разлику од разних историјских култова, који су у Исусово време постојали у Римском царству, јеврејска вера је била изразито етичка вера. Стога није изненађење што је и хришћанска вера такође, веома етичка. Њени извори се пре свега налазе у Библији. Стари завет се схвата као припрема за Исуса Христа, које је његово испуњење. Нови завет се схвата као истинито сведочење, с једне стране о Исусовом животу, смрти и победом над њом, а са друге, о постојању једне нове заједнице – божијег народа, која је настала као резултат његовог дела. Искуства после његове смрти навела су најближе ученике да кроз њега славе Бога, што је за јеврејски строги монотеизам била изузетно необична ствар; и због тога се у хришћанској Цркви богослужење завршава речима: „један је Господ Исус Христос у славу Бога оца“. Међутим, чак је и израз „васкрсење“, којим хришћани описују Исусову победу над смрћу, преузет из речника јудаизма, у последњим вековима п.н.е.

У почетку, предање о Исусу преносило се у оквиру хришћанских општина усмено, у складу са њиховом датом ситуацијом. Касније су ова предања укључена у четири Јеванђеља, чији аутори су имали сопствено теолошко становиште. Јеванђеље по Марку је најраније настало, четрдесет година после Христове смрти. Пре тога, имамо писма светог Павла упућена различитим црквама, од којих је неке он и основао. У овим писмима налазе се и његово схватање суштине хришћанске вере и етике, и одговори које је он давао поводом разних етичких проблема, насталих у оквиру ових младих цркава.

Прошла су три или четири века пре него што је постало сасвим јасно које књиге Црква треба да укључи у канон светих списа, па дакле, и у Библију какву познајемо. Тако извори за хришћанску етику, такође, укључују и предање о етичким размишљањима црквене заједнице, настало током векова његовог суочавања са променљивим ситуацијама.

Сами подаци о тим проблемима постају један од извора хришћанске етике. У основи свега је савест (или способност размишљања о етичким питањима), коју хришћани деле са свим осталим људским бићима.

Постављена питања кретала су се од врло личних до врло сложених проблема економског и политичког живота, укључујући ту и питања рата и мира. Ричард Најбар (*Христ и култура*, 1951) направио је класичну типологију, састављену од пет карактеристичних ставова према култури, који се стално појављују у историји хришћанства. То су следећи ставови: 1) Христос против културе, нека врста осносветске побожности; 2) Христос у култури, хришћанство које јеванђеоски жар усмерава на постојећи поредак, храбро га оспоравајући; 3) Христос и култура као две супротности, који оштро раздваја божју благодатну владавину у оквиру цркве од његовог строгог управљања у јавном животу; 4) Христос изнад културе, који означава победничку Цркву, која настоји да контролише јавни живот; 5) Христос који преображава културу, квасац у тесту личног и јавног живота, који дозвољава легитимну аутономију световних дисциплина и настоји да утиче, мада не и нужно да контролише, институције. Свих пет гледишта су утемељена у библијском материјалу што показује важност начина на који ћемо, полазећи од Библије, приступити модерном свету. Ових пет ставова се, по правилу, не појављују у свом чистом облику; они су оно што социолог Макс Вебер назива идеални типови, који нам служе да у оквиру сваког од њих издвојимо његове суштинске елементе и различите тенденције. Али, указује се да, пошто се они непрестано појављују током историје хришћанства, сваки од њих има своју основну уверљивост. На пример, став Христос против културе снажно долази до изражаја када се хришћани нађу насупрот некој непријатељској итлачительској власти; или, када се као мала скупина затекну у изразито страном окружењу. Међутим, ово не значи да су свих пет ставова подједнако прихватљиви. Сви су они првобитно развијени у оквиру једног релативно стабилног социјалног поретка, какав је постојао пре оних научних и техничких промена које смо назвали индустријска револуција. Она је произвела нови тип цивилизације, која је довела до драстичних промена широм целог света. Данас, пети тип, Христос који преображава културу, изгледа као најверљивији, и то још више него што је био у доба Аурелија Августина и Калвина, за које Најбар сматра да су два најизразитија примера овог става.

Ова типологија илуструје протејску природу хришћанства. Почињући као реформистички покрет, повезан са харизматичном фигуром из јеврејског окружења, оно је, ширећи се дуж главних путева Римског царства, врло брзо постало пре свега урбани покрет. Убрзо је престао и директан јеврејски утицај на њега (посебно после пада Јерусалима 70-е г.н.е.), а појачао се утицај општеприсутне хеленистичке културе, са њеним наслеђем грчке филозофије и етике. После пада трошног Римског царства, хришћанство је постало његов наследник, и на одговарајући начин је уградило себе у установе како саме европске цивилизације тако и њених огранака у „Новом свету“. Хришћанство се сада раширило по целом свету, и то га суочава са новим етичким и доктринарним темама.

Живећи у тим променама, хришћанство се делило на пет главних конфесионалних праваца, од којих је сваки стекао сопствену стабилност и сопствени етички и доктринарни стил. То су: 1) православље, пре свега у Источној Европи и Русији; 2) римо-католицизам, далеко најбројнији; 3) лутеранство; 4) калвинизам или реформисани, који су у енглеском говорном подручју добили презбитеријански, конгрегационалистички и баптистички облик; 5) англиканизам, коме се мора додати методизам, као изданак који је надмашио свог родитеља. Осим тога, постоје стотине других цркава; само су неке међу њима историјске цркве, као што су то на пример „Друштво пријатеља или Квекери“ и друге цркве мира, док су све остале производи овог века, пре свега самоникле афричке цркве. Екуменски покрет је у ово мноштво унео више кохеренције и узајамног разумевања у погледу етике и учења, мада је приличан број цркава још увек анти-екуменски или је равнодушан према овом покрету.

Да би ближе схватили природу хришћанске етике у односу на ово опште залеђе, важно је да напоменемо како се овај израз употребљава у протестантским круговима, док католици радије говоре о моралној теологији. Не постоји усаглашена разлика између ова два израза, нити суштинска разлика у садржајима на које се они односе. И један и други се баве основним етичким темама, наиме, како да исправно поступамо и како да, у посебним околностима утврдимо шта је исправна делатност. У суштини, методи и поступци хришћанске етике не разликују се од метода и поступака етике уопште; оно што хришћанску етику издваја од осталих, јесте њено исходиште у хришћанској вери. (Други етички системи имају друге полазне тачке, било религиозне, било хуманистичке природе, али сви они морају да имају неке темељне претпоставке на којима заснивају свој рад). Показаће се да на многим тачкама постоји преклапање између различитих етичких система, што је врло важно за свет који је све повезанији и чији становници морају научити како да заједно живе.

То су две основне ствари у етици исправан мотив и исправно дело, изгледа сасвим јасно, али сви не мисле тако. Семјуел Батлер, на пример, у својој новели из девентаестог века *Пут свега живог*, има и овакав пасус: „Што више гледам, све сам више убеђен да, све док то чине, није важно зашто људи исправно поступају, нити због чега су погрешили, кад су то већ учинили. Резултат зависи од урађене ствари, мотив не значи ништа“. Изгледа да и свети Павле у првој посланици Филиплјанима, на свој добронамерни начин, заузима исти став. Он каже, да неки људи из зависти проповедају Христа, али да се томе радују, јер га ипак проповедају. Међутим, он се не би сложио са Батлером да „мотив не значи ништа“. Довођење мотивације у везу са појединачним одликама, традиционално се назива казустика. За време Противреформације то је постало омрзнуто име, јер се чинило да њен циљ није проналажење и извршење правог начина поступања у датим околностима, већ пре изградња низа правила за избегавање јасних моралних дужности. На пример, тврдило се како су ментална ограничења, двосмисленост и кривоклетство сасвим исправни, ако је у питању добробит личности, подразумевајући под тим њену част и имовину; са своје стране, учење о „филизофском греху“ сматрало је да ниједан поступак није грешан,

уколико у часу његовог извршења преступник није мислио на Бога. Ове бесмислице разобличио је Паскал у својим *Lettres provinciales* (1656), а ускоро их је и папство осудило. Била је то само пролазна фаза. Злоупотреба процедуре не значи да је процедура рђава сама по себи. Каузистика је од суштинске важности, било да се назива тако или некако другачије. Само, више се не могу повезивати мерила исправности и професионална припадност, што је недавно признала и римо-католичка теологија. Нити се може претпостављати како хришћанство има одговоре на сва етичка питања са којима се свет суочава. Вероватније је да постоји низ могућности, од којих се неке искључују. Признање двосмислености избора део је задатка хришћанске етике.

Исус

Окрећемо се коренима хришћанске етике у Исусовом делу, посебно у учењима у такозваним синоптичким Јеванђељима, по Матеју и Луки. Четврто, по Јовану, можемо да схватимо као низ промишљених и селективних медитација о главним темама из прва три, било да их је писац читао или познавао само на основу усмене традиције. Чворно питање учења тиче се Царства божјег или начина на који Бог управља светом. За Исуса ово царство је било оваплоћено у његовој личности и учењу. Он је размишљао о традицијама свог народа, о којима је одрастајући слушао у синагогама и тумачио их на нов и оригиналан начин, полазећи при том од сопствене мисије. Терет божје намере са светом, који је био намењен Израилу, он је преузео на себе. Присност његовог схватања Бога јасно се показује у Јеванђељима. Његово схватање божанске, царске владавине је, према конвенционалним мерилима, било изузетно парадоксално, па се мање изражавала преко доктринарних тврђења, а више кроз индиректна средства, као што су параболе и сликовити изрази (исто као и избор дела), који су повезани са свакодневним искуствима, али одређених да уверења присутних слушалаца и гледалаца уздрмају и упуте их у новом правцу. Нарочито се божја владавина није схватала као кажњавање преступника, већ као преузимање на себе последица њихових престапа. Из ових схватања произишло је, такође парадоксално, етичко учење.

Како треба да се понаша припадник Царства божјег? Нека правила се налазе на нивоу „природне“ моралности, на пример Златно правило: „Све, дакле, што хоћете да чине вама људи, тако чините и ви њима“ (Мат. VII, 12), а у сличном облику се налазе и у другим етикама, и може се применити на различитим нивоима, под условом да се према себи и другима доследно поступа. Неке од Исусових речи као да следе „природне“ људске судове, којима се за добро понашање нуди награда, а за рђаво прети казнама. Али посебна особина Исусовог етичког учења састоји се у начину на који он радикализује обичан морал. На пример, нема граница у праштању нанете увреде (Мат. VIII, 21), али не зато што ћемо тако победити преступника, већ зато што је и то у складу са божјим праштањем наших дела. Слично томе, налаже нам се и љубав према непријатељима (Мат. VI, 14), не зато што ћемо савладати своје непријатеље, већ зато што и Бог воли своје непријатеље. У

љубави према ближњем не треба имати ограничења (Лука X, 29). Брига је најсигурнији знак одсуства вере у Бога (Мат. VI, 19-34), посебно брига због имовине. Далеко од тога да није важан мотив исправног дела, Исус снажно оспорава самољубље „добрих“ људи, и на основу многих места у Јеванђељима јасно је да он сматра како рђави људи нису ни из далека толико рђави колико то „добри“ мисле о њима. У основи свих ових учења налази се чињеница да је Исус био човек вере. Суочен са двосмисленошћу постојања, он је гледао на време, на сунце које сија и кишу која пада, подједнако на добре и на рђаве, и у томе је видео знак безусловне добротe стваралачке божје силе. Скептик би, на основу истих чињеница, извео закључак да је природа сасвим равнодушна према моралним вредностима; у том погледу Исус за своје следбенике јесте праузор.

Његова етика се разликује од свакодневног начина поступања, у коме се чине услуге само онима који чине услуге вама, тј. разликује се од етике узајамности. Ова етика, је уколико ради, непроцењива.

Значајно је да Исус није формулисао детаљно правила поступања. Упитан да ли Цезару треба плаћати порез (Мат. XXII, 16-22), он је одговорио да оно што је божје треба дати Богу, а оно што је цезарово Цезару, не говорећи при том шта је чије. То стално мора да се остварује у разним околностима. Васпитање је кључна област. Кад су га два брата позвала да подели њихово наследство, он је одбио да то учини (Лука XII, 14).

Четврто Јеванђеље на свој начин изражава изузетне особине Исусовог етичког учења.. нема правила ни за једну одређену ствар. Нагласак је стављен на Исусово радикално оспоравање прихваћених путева. Све је тама, осим светлости усмерене на њега, а кроз њега и на његове блиске ученике. Доиста, узајамна љубав се на првом месту ограничава само на њих, али је то привремено ограничење, јер свет треба да буде спасен, а не осуђен (Јов. XVII, 20). Једном речју, наглашавају се љубав, воља и дело, чак као услов правог сазнања (Јов. VII, 17). Овде постоји паралела са класичним марксизмом, која је недавно прихваћена и од стране либералне теологије, према којој хришћанску веру могу да схвате само они који су делотворно ангажовани на страни сиромашних. Извесно је да је Исус, на основу закона Царства божјег, оспоравао друштвена правила, не само кад је реч о сиромашнима, него и у случајевима јеретика и шизматика (Самарићани), неморалних (јавне жене и прељубнице), политички компромитованих особа (цариници), као и оних које је друштво одбацило (болесни од куге); и о женама као о полу.

Љубав као основни покретач не даје нам детаљна етичка упутства. То од нас захтева да имамо знање и оштроумност, комбиновање вештине и моралне осетљивости. Љубав која није склона да се изрази на делотворан начин, љубав која се задовољава тима да „има добре намере“, јесте неодговорна и потенцијално опасна ствар. Неки од најгорих грехова против љубави почињени су у име „добрих намера“.

Свети Павле

Свети Павле је контроверзна фигура због опречних схватања у која је био увучен и чији је отада био предмет, све до Реформације. Због његовог фарисејског залеђа и због раскида са њим, он се не може посматрати одвојено од питања само-одређења хришћанске заједнице у односу према јудаизму, посебно после пада Јерусалима у римске руке 70. г.н.е. До тада је у хришћанским заједницама било мало Јевреја. Оно што су Хришћани и Јевреји поштовали било је врло слично, па је стога хришћанство привлачило поштоваоце јудаизма у паганском свету, који су прихватили јеврејске врлине, али не и обрезање и њихова правила исхране. Преовлађујућа слика Исусових спорова са фарисејима не треба да буде узета као потпуна слика; и стварно, има у Јеванђељима и наговештаја позитивних односа између њега и неких фарисеја. Фарисеји нису били јединствена странка. У напору да пронађу и следе божји пут у сваком детаљу живота, они су били склони расправама. Штавише, ти спорови нису имали коначно решење; мањинска уверења су настављала да живе и даље као део традиције. Неки фарисеји су личили на општу слику коју о њима имају јеванђеља, али би била хришћанска трагедија тврдити како су сви они били задовољни религијом спољашњег поштовања моралних правила као главним обликом побожности, док је Исус продирао унутрашње мотиве побожног живота. Ову трагедију појачала је Латерова борба против духа позног средњег века, онаквог каквог га је упознао и који се често приписивао фарисејству. У чему је онда разлика између Исус и разних партија јудаизма, а пре свих фарисеја? На првом месту, она је била у њиховој искључивости, а на другом у њиховом недовољно радикалном схватању обима и природе љубави. Али, кад се осврнемо на светог Павла, он је био комплексан мислилац, а о овим питањима се много расправљало и она никако нису решена.

Јасно је, међутим, да је за светог Павла суштина Исусове етике радосни одговор на преобилну благодат божју. „забадава сте добили, забадава и дајите“ (Мат. X, 8). Царство божје, изложено у прва три Јеванђеља, посведочено је у Павловим посланицама као нови живот у Христу, који је он схватио као суштински-заједничко искуство. Типичан израз за то је: „Тако смо многи једно тијело у Христу, а појединачно уди смо једни другима“ (Рим. XII, 3), „Јер је Христос завршетак закона“ (Рим. X, 4). Царство божје је истовремено и присутна стварност и квасац у тесту историје (Рим. XIV, 7) и будућност која у својој пуноћи треба да дође (I Кор. XV, 24 i 50). Љубав је његов камен темељац. Особине љубави су описане у I Коринћанима XIII, која донекле личи на стоичку расправу, али је по духу сасвим различита од ње. Исус је узор за ову главу. Свети Павле не наводи директно догађаје из његовог живота, али кад успут помиње његово рођење, учење, распеће и погреб, он претпоставља да су они познати његовим слушаоцима и читаоцима. Он претпоставља да младе хришћанске општине, на основу општег искуства, знају да је Исусово дело водило изливу божјег духа, који је срушио све ограде које су људи подигли између себе; ограде између Јевреја и безбожника, мушкарца и жена, робова и слободних

људи. Он је ову заједничку претпоставку употребио да их прекорева у случајевима кад пропусте да изразе ову стварност. У Римљанима XIII, он хришћанску етику сажето приказује као етику љубави, о којој смо већ говорили.

Штавише, оно због чега је свети Павле за нас толико значајан, јесте чињеница да је он био први нама познати хришћанин који је био позван да у духу хришћанске етике решава проблеме са којима се црква суочавала, као што је био проблем брака, који је пред њега поставила делегација Коринта и на који је он одговорио у I Коринћанима, VII. Бавећи се овим питањима он је, као што и можемо да очекујемо, показивао да није сваки део његовог духа стално и потпуно прожет импликацијама његове вере. Нека његова схватања која се односе на жене нису у складу са његовим најдубљим увидима. Црква је сувише дуго и често његова упутства примала као непроменљива правила, да поменемо само један тривијални пример, и тек је у овом веку женама дозвољено да у храм улазе откривене главе, а све због оног што је свети Павле написао у I Коринћанима XII, 5. Опет, као што можемо да очекујемо, његов савет треба да се сагледа у контексту ситуације раног хришћанства из првог века. Очекивање скорог краја света обележила су његово схватање брака. Међутим, он је на један типично жесток начин тражио од хришћана да наставе свој свакодневни живот, баш зато што је крај близу, а не да седе и да пасивно чекају да дође.

Критика хришћанске етике

Проблеми кретања од библије ка модерном свету и даље се истражују, исто као и различите традиције етичког мишљења поникле ухришћанској историји. Међу њима је посебно значајан био проблем како у хришћанску етику уклопити схватање закона.

Неопходно је да поред тога споменемо и неке опште, савремене критике хришћанске етике.

1) Хришћанска етика је нетрпељива и подстиче нетрпељивост. Има много чињеница за потврду ове оптужбе. Све главне конфесије су повремено једна другу прогониле. Доиста, тек је на Другом ватиканском концилу римо-католичка црква коначно напустила став „да за грешку нема изговора“. Антисемитизам је такође био озбиљна болест хришћанства (иако се налази и изван њега). Толеранција је у хришћански свет ушла углавном преко оних који су били ужаснути хришћанском нетолеранцијом, и хришћани су тек кроз скептичку толеранцију људи попут Волтера научили да разликују толеранцију од равнодушности према истини. Увек је било хришћана који су добро схватили у чему се састоји ова разлика. Горке лекције овог века су их томе научиле.

2) Хришћанска етика је неморална, јер ради по систему награда (небо) за добро понашање и казне (пакао) за рђаво; а не на чињењу оног што је добро просто зато што је добро и без других разлога.

3) Уместо да води само-остварењу, хришћанска етика је репресивна. Највећи број модерних психолошких анализа људског развоја препоручује изградњу алтруистичког

аутономног карактера. Они сматрају да хришћанство не ствара такве личности; напротив, мисле да оно води ка дефанзивном и репресивном понашању и статичком социјалном конформизму. Ово је повезано са даљим критикама.

4) Хришћанска етика, придржавајући се моралних реакција без обзира на околности, људедржи на незрелом нивоу. Она људима недозвољава да уче из искуства. Многи незрели људи су религиозни. У најгорем случају, хришћанска етика је имала овакав ефекат, али у најбољем њен ефекат је био управо супротан, као што је то случај са њеним традиционалним учењем о савести. Традиционално схватање је тврдило да је савест разлог који оправдава моралне судове, а савест је била име за способност мишљења и разликовања, којој је намењено да се бави моралним питањима. Она је толико укореењена у интегритет личности да постоји схватање по коме се „свест увек мора поштовати“. Говорећи ово, нисмо тврдили да је свест непогрешива или да она поседује више извесности него што јој, по својој природи, неизвесне етичке одлуке могу да пруже. Ово учење праћено је позивом на обликовање надахнуте и осетљиве савести, преко живота у хришћанској заједници и преко употребе извора васпитања савести, које смо раније већ споменули. Разлике међу хришћанима често су условљене различитом проценом важности ових извора. Понекад се цело ово схватање савести сумњичи да покушава да људске непрепорођене судове прикаже као божја правила. Стога се понекад савест доживљава као „глас божји“ у људској души, али проблеми и опасност овог, као и свих осталих облика интуиционизма, очигледни су. Када се једном суочимо са свим сложеностима моралног живота, онда традиционално схватање савести доживљавамо као усмерено на снажни, стваралачки и надом испуњен хришћански живот.

У оквиру спектра ставова које хришћани заузимају према хришћанској етици постоји снажан, иако не и општи, нагласак на достојанству људске личности, стварности и универзалности заједнице цркве и на бризи за очувањем јединства човечанства у оквиру плуралистичког света. Хришћанство не сме да доприноси поделама у њему, већ треба да испољава благотворан утицај. Ова убеђења су по многим тачкама у сукобу са „посесивним индивидуализмом“, који крајем двадесетог века има широк утицај у западним круговима. Он у споменутих круговима ствара једну етику по својој слици, али њу не прихвата већина савремених хришћанских етичара, а свакако не они који су под утицајем екуменског покрета. Напротив, постоји све веће наглашавање задатака да се потребама сиромашних обезбеди приоритет. Ова два нагласка, брига за јединством човечанства и за „преференцијалну опцију сиромашних“ означавају циљ оваплоћења хришћанске етике у цркви и држави, што је вековима била основна црта њеног завичаја, наиме, хришћанства.

Литература:

1. Ђуровић, Б. (1996). *Основне карактеристике хришћанске етике*. Библија. Београд
2. Видковски, А. (2006). *Православље као проживље*. Света Гора Атонска: Манастир Хиландар
3. Којић, Д. (2002). *Библијско хришћанство*. Профи принт. Нови Сад
4. Јегер, В. (2007). *Рано хришћанство и грчка паидеја*. Службени гласник. Београд

Хуманизам и ренесанса

Развој робноновчане привреде у оквирима феудалног друштва и постепено претварање средњовековног градског сталежа у грађанску класу довели су до нових појава у култури. Та средњовековна, претежно, црквена култура, није могла да задовољи потребе новонастале грађанске класе којој су била потребна стварна научна сазнања. Зато је грађанство помагало развитаку природних наука које су биле запостављене у средњем веку. Јављају се нова филозофија, књижевност и уметност.

Свуда се истиче човек као главни предмет интересовања науке књижевности и уметности. Човекова срећа и благостање постали су централни мотив стваралаштва у новој култури која се назива хуманизам. Хуманисти су се угледали на грчку и римску културу, тако да се савременицима чинило да античка култура просто обнавља. Отуда се та нова култура назива ренесанса. Хуманизам и ренесанса су се најпре јављали у Италији. Најпознатији центар хуманизма у Италији био је богатији град Фиренца. Поред Фиренце истичу се још и Венеција, Ђенова, Пиза, Милано па чак и Рим.

Настанак хуманизма и ренесансе

Духовно-научни, политички и друштвено-економски покрет. Настао је као резултат развоја занатства и трговине у средњовековним градовима, открића нових земаља и поморских путева, развоја наука, као израз настојања људи да се ослободе феудалних окова и да створе нови друштвени поредак и простор за слободно човеково живљење и стварање. Тај покрет траје од XIV до XVII века. Започео је у Северној Италији ("италијански препород"), проширио се на Француску, Шпанију, Холандију, делимично на Швајцарску и западне крајеве Немачке.

Назив покрета настао је од француске речи ренаиссансе – обнављање, препород (античке мисли и културе) и латинске речи хуманус – људски (пошто је проблем човека у сцентар).

Водећи људи хуманизма и ренесансе били су широко образовни. Обично су познавали античку културу, грчки и посебно латински језик, на коме објављују своја дела. Хуманисти су беспоштедни критичари феудалног поретка, обесправљености људи, аскетизма и духовне ограничености, посебно монопола цркве и њеног настојања да људе окује теолошким догмама, а слободну мисао спречи ломачама.

Хуманисти су идеолози новог грађанског сталежа, претходника буржоаске класе. Хуманисти су били прогањани и затварани, а неки су спаљени на ломачи као јеретици. Овај покрет је повезан са → реформацијом и сељачким ратовима и бунама. Најпознатији хуманисти су књижевници – Петрарка, Бокачо, Ариосто, Сервантес и Шекспир, уметници Леонардо, Микеланђело, Рафаел, Дирер и Холбајн, природњаци Коперник, Галилеј, Кеплер, Паарацелзус и Харвеј, филозофи, друштвени реформатори, педагози Ђ. Бруно, Ф. Бекон, → Т. Мор, → Т. Кампанела, → Еразмо Р., → Ф. Рабле, → М. Монтењ, → Виторио да Фелтре, → Л. Вивес итд.

Основне педагошке идеје хуманиста јесу уважавање личности детета, поштовање његове природе, могућности и интересовања. били су против физичког кажњавања деце, а за омогућавање телесног и духовног развоја, напуштање књишког учења (схоластичког), и за уамену књишких знања реалним, повезивање умног и моралног васпитања, увођење у основне школе матерњег језика, стварање уместо црквених световне, а уместо приватних државне школе.

Радно васпитање у хуманистичкој педагогији заузима истакнуто место и изведено је из "природног права" човека да својим радом себи обезбеди средства за живот. Хуманисти цене и физичко васпитање, а заслужни су и за естетско. Неки од њих захтевају да се образовањем обухвате и женска деца.

Зачеци хуманизма и ренесансе у Италији; друштвено-економске основе нове културе

Непоредо са општим преображајем у 15. и 16. веку настајали су нови садржаји у уметности, науци и култури уопште. Запажено је појачано интересовање за дела грчких и латинских писаца. Њима се у овом периоду, поред свештеника, све више баве и световна лица. Сматрало се да то проучавање старих писаца и усвајање њихових мисли усавршава и оплемењује човека, па су то проучавање назвали човечанском науком (*humanitatis studia*), те је по томе и читав нови покрет назван хуманизмом.

Појам ренесанса који се употребљава за хуманистичку културу значи обнову античке културе. Још крајем средњег века многе појаве у културном животу и тежње појединаца оцењиване су као отпор према схоластичкој учености којом се тежило да се докаже да су верске истине у исто време и истине разума. У новом покрету тежило се да што боље схвати дух античке културе, па се онда почело и угледати на њу и стварати у том духу. Тежило се да се истовремено развију у душевне и телесне способности.

Нова култура настојала је да измири и споји хуманистичке идеје са духом хришћанства чији утицај био веома велики. Доба хуманизма и ренесансе једно је од обележја које означавају прелаз из средњег у нови век. На тим новим схватањима и осећањима развила се сва нововековна култура, просвета и уметност. Италија је била огњиште те нове културе.

Хуманистичке школе обликовале су се нарочито учењем језика, књижевности и филозофије старих Грка и Римљана. Ови нови и широки културни покрет, ренесанса, дали се на рану ренесансу (*quattrocento*), која припада 15. столећу, дакле средњем веку, и на касну ренесансу (*cinquecento*), која припада 16. столећу, дакле новом веку.

Дух нове културе могао је овладати и развијати се благорећи чињеницу да су њени поклоници и заштитници, мецене, били и владари и богати грађани. Нова књижевност и уметност имала је заштитнике у папама, републиканским владама и бладарима, великим и

малим. Они су у Италији и другим земљама Европе помагали хуманисте и уметније ренесансе. Дакле, носиоци нове културе били су виши слојеви друштва, који су били у могућности да стекну потребно образовање и да крећу у образовним круговима очекујући да ће бити запажени и овековачени у делима истакнутих уметника и књижевника.

Ток хуманизма и ренесансе

Хуманизам се залагао за право појединца да се служи својим разумом и да верује у исправност својих закључака. У средиште интересовања хуманисти су поставили студије о човеку, у нади и са циљем да своје ближње и себе оплемене и усаврше, те тако постигну идеал – *humanitas*, тј. највећу могућу меру човечности.

Ренесансни човек жели све да види и проучи. Све га интересује. Ослобођен ауторитета, стега уопште, он је ковач своје среће, жељан да искористи све лепоте живота. *Како је лепа младост!* – узвикнуо је један од најмоћнијих, највећих мецена, Лоренцо Медичи. Заиста, младост је симбол ове епохе.

Лик новог човека има у себи својства најузвишенијег и најплеменитијег достигнућа природе, он је као неки смртни бог.

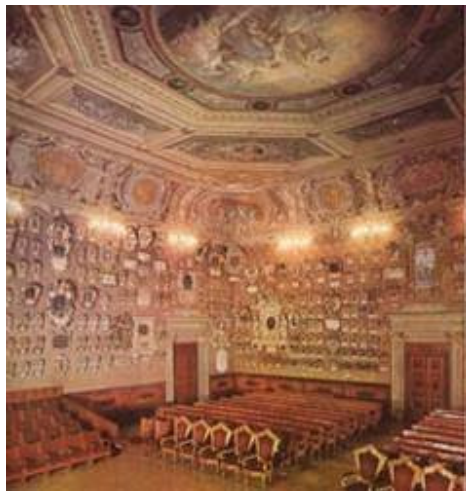

Сл. 1 Лоренцо Медичи

Шекспиров јунак, Хамлет, каже: *Како је диван створ човек! Како је племенит умом! Како неограничен по способностима! Како су дивни и изразити његови покрети и његово тело! Како по разуму наличи на бога! Украс света, узор свега живота!*

Хуманисти су се окренули свету антике: античкој књижевности и уметности ка узорима; у античкој филозофији проналазе најузвишеније мисли, у античкој етици обрасце свога понашања и живота. Свим хуманистима је заједнички **латински језик**. Временом, поједини ствараоци су у слободним часовима писали на језику неугог народа.

У значајнијим културним центрима Италије, као што су били Фиренца, Рим и Напуљ, осниване су **академије**. На академијама се неговао дух који мисли и образује човек који проучава различите теме из области науке, културе, уметности и филозофије.

Сл. 2 Универзитет у Падови (основан 1222)

Италијански утицај је снажан у Шпанији и Португалији. Пространо подручје на коме је хуманизам вршио своју велику мисију још више се размиче кад се придруже Немачка, Холандија, Пољска, Далмација. Па ипак, један део старог континента остаје изван великог покрета. На челу огромне војске султан Мухамед II тријумфално улази у покорени

Цариград 1453. г. То је за источну половину некадашњег Римског царства, убрзо затим и за цео Балкан, био почетак вишевековног мрака.

Одлике хуманизма и ренесансе

- критички однос према свим, а посебно према црквеним средњовековним ауторитетима
- тежња за свестраним знањима и за продубљивањем искуства
- оживљавање антике
- одбацивање аскетизма
- тежња за неспутаним овоземаљским ужицима
- интересовање за природу
- проучавање анатомије људског тела
- развој експерименталне науке
- рехабилитација чулности
- морална аутономија

Наука и уметност

- Главни метод истраживања је **опит**. Развијала се **експериментална наука**.
- Напредује **медицина**. Откривен је крвоток, проучава се анатомија, ембриологија.
- Утемељује се **оптика**. Направљене су наочари и први микроскоп. Галилеј је конструисао телескоп.
- Развија се **геологија, палеонтологија**.
- Створен је барут; направљен је цепни сат.
- Коперников систем; Џон Кеплер је открио да се планете крећу по елипсама.
- Настаје грегоријански календар.

- Јохан Гутенберг је 1445. г. постао творац штампе. Прве штампане књиге, посебно вредне, називају се **инкунабуле**.
- Колумбо открива 1492. г. Америку. Васко да Гама доспева до Индије. Магелан први креће на пут око света. Ова открића одводе војске колонијалних освајача на нове просторе и доводе у Европу реке злата.

Развитак уметности

Од најранијих хуманистичких покушаја па дуго затим књижевност ће бити на латинском. Постепено, настају дела и на народном језику. Уз обновљене античке врсте негују се нове, оригиналне творевине као што су сонет и новела.

Познати су хуманисти: Томас Мор (Утопија); Томас Кампанела (Држава сунце); Никола Макијавели (Владацац).

У оквиру ренесансне књижевности остварена су дела вредна дивљења: *Божанствена комедија*, Данте Алигијери; *Канџонијер*, Франческо Петрарка; *Декамерон*, Ђовани Бокачо; *Дон Кихот*, Мигел Сервантес; *Гаргантуа и Пантагруел*, Франсоа Рабле...

Својим делима развоју књижевности су допринели: Шекспир, Милтон, Спенсер (у енглеској књижевности); Калдерон, Лопе де Вега (у шпанској књижевности); у француској књижевности Ронсар и др.

Сл. 3 Франсоа Рабле

Сликарство остварује највеће уметничке домете. Најважнији је портрет, теме из свакодневног живота, библијска и историјска тематика. Јавља се перспектива.

Славна су имена: Ђорџоне, Да Винчи, Рафаел, Ботичели, Тинторето, Тицијан, Дирер, Јан ван Ајк. Најславнији вајар је Микеланђело. Најпознатији уметници архитектуре су Брунелески, Браманте и Микеланђело.

Сл. 4 Брунелески, купола Санта Марија дел Фјоре

Сл. 5 Микеланђело, базилика Св. Петка

Целокупно васпитање у средњем веку било је сасвим једноставно. Средњи век није оставио ниједну значајну теоретску педагошку мисао. религија је представљала врхунац свега у човеку и животу. Спасење душе био је циљ живота и васпитања.

У средњем веку над школством искључиву власт је држала црква. У средњем веку људи су били васпитани у духу католичке вере. У средњем веку није постојало основно школство. школе су биле сталешке. Градске школе су значиле напредак у историји школства. Црква је била против градских школа јер су оне поткопавале њен монопол у школству.

У XII и XIII веку основали су се први универзитети. Универзитети средњег века постали су чврста школска организација. Најважнији универзитети су били у паризу, Оксфорду и Кембриџу. образовање у средњем веку се односило на практичне потребе. Одгајање световних феудалаца заснивало се на систему "седам витешких вештина". Хуманизам и ренесанса траје од XIV до XVII века.

Хуманисти су били најоштрији критичари средњег века и феудализма. Са реформацијом почиње да се јавља велика промена у погледу организације школства.